

**Az egyház lényege
az Ágostai Hitvallás szerint.**

ÍRTA:

Lic. Dr. KARNER KÁROLY.

Az egyház lényege az Ágostai Hitvallás szerint.

Az Ágostai Hitvallás jubileumi esztendejében kevés annyira közvetlenül aktuális kérdés vetődik fel hitvallásunkkal kapcsolatban, mint az, amely az egyház lényegére igyekezik rávilágítani. A theologiai tudománynak a feladatához tartozik, hogy számot adjon az egyház lényegéről. Azonban ez nemcsak tudományos feladat, hanem közvetlen gyakorlati jelentőséggel is bír. Mert az egyház lényegének a helyes vagy helytelen értelmezése helyes vagy helytelen irányba terelheti az egyház munkáját. A theologiai tudományos munkának ezen feladata azonban még közelebbi, még konkrétebb értelmet nyer akkor, amikor a jelenkori viszonyok kapcsán foglalkozunk azon kérdéssel, hogy mit tanulhatunk az Ágostai Hitvallásból az egyház lényegére vonatkozólag.¹

Egyfelől a világháború nyomán bekövetkezett nagy összeomlás kényszeríti egyházunkat világszerte arra, hogy lényegére s ezzel feladatára újra reáeszméljen és szervezeteinek felépítésével is keresse azon utakat és módokat, amelyeknek követésével feladatát legjobban oldhatja meg. Hazai egyházunk is zsinat előtt áll; nem kell-e akkor fel-

¹ A következőkhöz v. ö.: *Wallher*: Das Erbe der Reformation; IV. Heft: Luthers Kirche, Leipzig, 1917. *Holl*: Die Entstehung von Luthers Kirchenbegriff (Gesammelte Aufsätze, I. kötet, 4—5. kiad. Tübingen, 1927.) — *Althaus*: Communio sanctorum, I. köt. München, 1929. *Wendt*: Die Augsburgische Konfession, Halle, 1927. *Eiert*: Die Botschaft des VII. Artikels der Augsburgischen Konfession (Evang. luth. Kirchenztg. 1927. 43—46. számok).

vetni a kérdést: mit tanulhatunk egyházunk alapvető symbolikus iratából, az Ágostai Hitvallásból egyházunk szervezeti felépítésére, az egyházi alkotmányra vonatkozólag?

Másfelől ugyancsak a világháború borzalmi közepette eszmélt rá a keresztyénség a szétszakadozottságában rejlő tragikus mozzanatra, nevezetesen arra a körülményre, hogy mennyire megnehezíti, sőt egynémely vonatkozásban egyenesen lehetetlenné teszi a felekezetekre oszlottságnak a ténye igazi feladatának szolgálatát, hivatásának betöltését. Ma az egész keresztyénség keresi az egységnek az útját. De ha ez így van, nem fokozott kötelességünk-e vizsgálni az Ágostai Hitvallás tanítását az egyházzal? Hiszen egyesek éppen az Ágostai Hitvallást hajlandók azon történeti okmányoknak tekinteni, amely a nyugati keresztyénség egységét végkép megbontotta, minden egyezkedésnek útját vágta és a megegyezést, a kibékülést lehetetlenné tette.² Vagy a jelen viszonyokra alkalmazva a kérdést: nem jelenti-e az Ágostai Hitvallás emlékének az ünneplése, a felújítása a négy- százados egyházszakadásnak újabb kimélyítését és vele a keresztyén egységre irányuló munka megtagadását és elutasítását? Még általánosabban: lehet-e az Ágostai Hitvallásnak valami értéket és jelentőséget tulajdonítani a keresztyénség egységének a helyreállítására irányuló mozgalomban? Nyilvánvaló, hogy erre a kérdésre helyes feleletet csak akkor nyerhetünk, ha magunk elé állítjuk, mit tanít az Ágostai Hitvallás az egyházzal.

Mindezen szempontokat figyelembe kell vennünk, amikor röviden, részben csak vázlatosan akarunk az egyház lényegére rávilágítani az Ágostai Hitvallás alapján.

I.

«Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit.» Az Ágostai Hitvallás ismert VII. cikkelyének ezen bevezető mondata az Apostoli Hitvallás szavaival tesz bizonyosságot az anyaszentegyház egységéről. A hitvallók gondolkodásának fundamentuma és kiindulópontja az anya-

² Ilyen értelemben érvel *Lortzing* több iratában, kül.: «Wie ist die abendländische Kirchenspaltung entstanden», Münster, 1929.

szentegyháznak az egysége és az a meggyőződés, hogy ez az egyház «mindörökké megmarad». Nem volt titok előttük, hogy a keresztyénség egy része szervezetileg nem tartozik a római pápa fennhatósága alatt egyesült nyugati keresztyénséghez. Sőt tudták azt is, hogy ennek az utóbbinak a szervezeti egysége sem olyan ellenmondás nélküli, mint ahogyan azt a régi egyház hívei szerették feltüntetni. A római egyháznak ma világszerte ismert és sokszor megcsodált szervezeti egységét csak a Tridentinum utáni ellenreformációbeli katholicizmus építette ki és ezen épületnek a zárókövét csak napjainkban rakta le az új pápai törvénykönyv, a Codex iuris canonici. Melanchthon és hitvalló társai, mindenekelőtt maga Luther Márton az egyház egységét nem a külső szervezetnek vagy az egyházi berendezkedéseknek az egyöntetűségében vagy éppen egyformaságában keresték. Amint Melanchthon az Apológiában mondja, itt az igazi, azaz szellemi egység-ről van szó.³ Ehhez pedig nem szükséges, hogy mindenütt hasonló emberi hagyományok vagy szokások, avagy emberektől rendelt szertartások legyenek.⁴ Ezért utal a hitvallás arra, hogy pl. Milánóban más a misekánon, mint egyebütt. A hitvallók tudták, hogy ez nem zavarja meg az egyház egységét, mivel a szertartásoknak az egyformasága vagy különbözősége nem érinti az evangéliom lényegét, t. i. a Jézus Krisztusban felkínált isteni kegyelmet. Viszont Melanchthon szükségesnek látja hangsúlyozni azt, hogy a Con-futatio Pontificia által képviselt katolikus álláspont, amely éppen hangsúlyozza az egyetemes szertartások) (universales ritus) egységének szükségességét az egyház egységének a szempontjából, mennyire veszedelmessé lehet és lett a múltban, amikor valamely szertartás elvégzését vagy az azon való részvételt érdemszerző cselekedetnek minősítették. Ebben a viszonylatban joggal hangsúlyozza Melanchthon, hogy az emberi hagyományok egységes volta éppen úgy nem tartozik hozzá az istentisztelethez, mint az, hogy valaki német vagy francia divat szerint öltözködik-e.⁵

³ Apol. Conf. IV, § 31: Nos de vera, hoc est, spiritali unitate loquimur, sine qua non potest exsistere tides in corde seu iustitia cordis coram Deo.

⁴ Conf. Aug. VII.

⁵ Apol. Conf. IV, § 32-34.

Az egyház tulajdonképeni egységének az alapfeltétele egészen más. Az általában nem emberi tényezők magatartásától függ. Az egyház egysége a Krisztusban van. «Az egyháznak ehhez az egységéhez — mondja az Ágostai Hitvallás, — elégséges megegyezni az evangéliom tanítása és a szentségek kiszolgáltatása tekintetében.»⁶ Ez nem úgy értendő, mintha emberek kölcsönösen megállapodhatnának arra nézve, mi légyen az evangéliom tanítása vagy hogyan kelljen kiszolgáltatni a szentségeket és mintha ezen megállapodás értelmében vagy ennek segítségével lehetne az egyház egységét megteremteni. Ha így volna, akkor az emberi munka eredménye volna és emberi akarattól független. Az Ágostai Hitvallás azonban nem ilyesmire gondol. Így értelmezni a fentebbi kifejezést már csak azért sem lehet, mert az egész cikkely alap gondolata az egyház szellemi, nem szervezeti egységéről szóló meggyőződés. Hogy az egyház «spirituális», szellemi valóság, arról Luther irataiban ismételten szólt,⁷ és ugyanennek a meggyőződésnek ad kifejezést Melancthon is az Apológiában.⁸ Már pedig ebben a «spirituális» egyházban nincsenek tanokat megállapító zsinatok, ez az *egyház* Krisztus evangéliumával és a szentségekkel nyúlik bele ebbe a földi világba. Az, hogy mi a tiszta evangéliom és hogy melyik a sakramentumoknak helyes, azaz rendelésüknek megfelelő kiszolgáltatása, nem egyes embereknek vagy zsinatoknak a döntésén múlik: ez Istennek a kinyilatkoztatása, amely az Újszövetségben áll előttünk, ezen semmiféle emberi határozatokkal változtatni vagy módosítani nem lehet. Azok, akik e két ponton: az evangéliomnak tisztán hirdetése és a szentségek helyes kiszolgáltatása tekintetében megegyeznek az Újszövetséggel és ily módon az egy örök anyaszentegyházzal, azok ennek az egyháznak a tagjai, azoknak a munkájában és szolgálatában nyúlik bele ez a spirituális egyház a földi világba és lesz itt érzékelhető valóság.

⁶ Conf. Aug. VII.

⁷ V. ö. Holl. id. h. 296. k. lpk.

⁸ Ápol. Aug. IV, § 14: «ecclesia... populus spirituális».

II.

Mindezek a megállapítások azonban csak égetővé teszik azt a kérdést: mi az egyháznak a lényege? Nyilvánvaló, hogy már az elmondottak is kizárják azt a lehetőséget, hogy az egyház lényegét valamiféle szervezeti formában keressük. Az egyház congregatio sanctorum, in qua evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta».⁹ A congregatio sanctorum » megjelölés az Apostoli Hitvallás sanctorum communio» kifejezésére utal. Melancthon ezen megjelölés választásával is igazolni akarta azt az igényt, hogy a hitvallók ragaszkodnak a katolikus», azaz az egy egyetemes anyaszentegyházhoz és vele egynek tudják magukat. De a congregatio sanctorum» kifejezéssel egyúttal rá is akart világítani a «communio sanctorum» megjelölés helyes képzettartalmára.

Ismeretes dolog, hogy a communio sanctorum» megjelölés eredeti értelme vitás; későbbi értelmezésében is három irányvonalat lehet megkülönböztetni, részben a communio szó jelentésének az elágazása, részben pedig a sanctorum szó nemének eltérő értelmezése alapján.¹⁰ Ha az utóbbit semlegesneműnek vesszük, akkor a kifejezés a sakramentumokban való (közös) részesedést jelenti. Ha pedig hímmeműnek, akkor jelentheti szenteknek (közös) részesedését (gen. possessivus), vagy pedig szenteknek a közösségét, azaz társulatát, ill. gyülekezetét. Ezen utóbbi értelmezésnél is kérdéses, hogy vájjon a mennyei szentekről van-e szó, vagy pedig az Újszövetség értelmében vett «szentek -ről. Nem részletezhetjük a kifejezés értelmezésének a történetét, erre itt nincs elegendő terünk. De mégis reá kell mutatnunk arra, hogy a kifejezés értelmezésének a különféle lehetőségei a középkori katolicizmusban mind találtak képviselőkre. A Tridentinum, ill. az annak megbízása alapján szerkesztett Catechismus Romanus által dogmatizált katolikus felfogás a kifejezés értelmét két irányban is igyekszik megragadni.¹¹ Egyfelől a sanctorum communio a communio sacrorum értelmét nyeri.¹² Azért a

⁹ Conf. Aug. VII.

¹⁰ V. ö. Althaus, id. h. 8. k. lpk.

¹¹V. ö. Althaus, id. h. 16. k. lpk.

¹² Cat. Rom. P. I., c. 10. qu. 24.

Cat. Romanus hangsúlyozza: *Ecclesia visibilis est et bonos et malos suo sinu concludit*¹³ és megállapítja: *In ecclesia militanti duo sunt hominum genera, bonorum et improborum: et improbi quidem eorundem sacramentorum participes, eandem quoque quam boni fidem profitentur, vita ac moribus dissimiles.*¹⁴ Azonban ez még nem kielégítő értelme a kifejezésnek: »Sed alia etiam communio in ecclesia cogitanda est.« És ebben a vonatkozásban a megjelölés *bonorum communicatio*-t jelent.¹⁵ Közlebről a Krisztus testének a tagjait a szeretet «communismusa» kapcsolja egybe: «*Quaecumque... pie, sancteque ab uno suscipiuntur, ea ad o nines pertinent, et ut illis prosint, charitate, quae non quaerit, quae sua sunt, efficitur.*»¹⁶ A szenvedő, harcoló és diadalmas egyház tagjai egymással ilyen *communicatio*-ban vannak és egymás javaiból merítenek. Nevezetesen a szenteknek az érdemei válnak ily módon javára az itt a földön küzdő és szenvedő egyház tagjainak. A katolicizmus a küzdő egyház lényegét tehát olyan szervezetben keresi, amelyben együtt vannak jók és gonoszok és mindezek egyrészt ugyanazon sakramentumok élvezete által, másrészt pedig az egyház kincséből, Krisztus és a szentek érdemeiből való részesedésük által vannak közösségben egymással és a harcoló és diadalmaskodó egyházzal. Ezért a katolikus dogmatika az egyház tagjaiban nem keres valami különös sajátosságot (*interna virtus*), — amint azt Bellarmin kifejtette,— elég az *externa professio fidei et sacramentorum communio*.¹⁷ A kath. dogmatika lényegileg ma is ilyen módon állapítja meg az egyház lényegét.

Nem foglalkozhatunk ezen tan kritikájával. Annak vázlatos fővonásait csak azért mutattuk be, hogy ily módon annál világosabbá legyen előttünk az Ágostai Hitvallás tanítása az egyházzal. Amikor az Ágostai Hitvallás a *communio* helyett a *congregatio* szót használja, már ezzel állást foglal abban a tekintetben, hogy hogyan értendő az

¹³ Cat. Rom. P. I., c. 10. qu. 8.

¹⁴ Cat. Rom. P. I., c. 10. qu. 7.

¹⁵ Cat. Rom. P. I., c. 10. qu. 25.

¹⁶ U. o.

¹⁷ V. ö. *Lufhardt*; *Kompendium der Dogmatik*, 11. kiad., Leipzig, 1911., 329. lp.

Apostoli Hitvallás említett megjelölése. Ezzel egyúttal kizárja a kifejezésnek azon értelmezését is, amely abban a *communio sacramentorum* és a *communicatio bonorum* értelmet keresi. Viszont a *congregatio* szó alkalmazásával magáévá teszi mindazt, amit Luther e tekintetben különböző irataiban kifejtett.

Luther t. i. — részben Augustinus nyomán — új, kimélyített tartalommal töltötte meg a kifejezést.¹⁸ Mindenekelőtt visszatért a *sancti*» újszövetségi fogalmához, amennyiben azt nem egyes megdicsőült «szentekre vonatkoztatta, hanem a hívőkre.¹⁹ Helyesen látta meg, hogy az Újszövetség a keresztyén gyülekezet tagjait nevezi szenteknek.

De miért nevezi az Újszövetség a keresztyéneket szentek-nek? Vájjon erkölcsi tulajdonságot akart ezzel a névvel megjelölni, vagyis olyan értelemben használta a kifejezést, mint ahogy azt mi szoktuk érteni? tgy értelmezni a szót vaskos hiba volna és súlyos tévedésre vezetne. Már pl. a korinthusi gyülekezethez írt levelek felületes átolvasása is könnyen meggyőzhet bennünket arról, hogy az ottani gyülekezet tagjai nem voltak erkölcsi értelemben

szentek». Pál apostol ennek ellenére ugyanezen gyülekezet tagjairól mint elhívott szentek»-ről beszél.²⁰ Ez csak úgy lehetséges, ha a szóhoz más képzeteket fűzött, mint mi.

Szent a vallásos szóhasználatban eredetileg és még az Újszövetségben is az, ami sajátos isteni erő hordozója és mint ilyen kivétellett ennek a profán, Isten nélkül való világnak a köréből, hatalmából, szférájából és áttétetett az Istennek a szférájába.²¹ «Szentek» az újszövetségi egyháznak a tagjai éppen azért, mert a Krisztusnak megváltottai, így felszabadultak e bűnös világ hatalma alól és az Isten Lelke vezérli őket.²² Ők kivételtek ennek a világekorszak-

¹⁸ V. ö. Althaus, id. h. 27. k. lpk.

¹⁹ «Sanctorum» nomine isto tempore eos intelligunt, qui sunt beati et gloriificati. Apostolus aulem, immo tota scriptura, «sanctos» oranes qui in Christo credunt fideles. *Picker*: Luthers Vorlesung über den Römerbrief, 4. kiad., Leipzig, 1930., II, 292. lp.

²⁰ I. Kor. 1, 2; v. ö. 6, 1; II. Kor. 1, 1.

²¹ V. ö. *Pfister* és *Begrich* cikkét «Heilig und profan» címen (Religion in Geschichte und Gegenwart, 2. kiad., II, 1714. k. lpk.) és az ott közölt irodalmat.

²² V. ö. Róm. 8, 1—15.

nak a hatalmából és átplántáltattak egy új világba, az Istennek a világába. Találó kifejezést ad ennek a régi Károlyi, amikor Pál apostolnak szavát nem szó szerinti hűséggel ugyan, de találóan így fordítja: Mi mind mennyei polgárok vagyunk.»²³

Ugyanezt akarta Luther is kifejezni, amikor nála sancti» hívőket jelent. Mert a szenteknek, ill. hívőknek ezen a világ szférájából való kivétele és áttétele egy másik világba, ezen megszentelés nem emberi munka, nem embereknek valamiféle erkölcsi cselekvése vagy erőlködése, akár «megtérése» révén jön létre, hanem az az Istennek a műve: aki maga szent, az választja el egyházának a tagjait a világtól, szenteli meg őket, — Luther mindezt a iustificatio fogalmában foglalta össze, innét ennek a fogalomnak a szoros kapcsolata a lutheri egyházfoglalommal.²⁴

A szentek gyülekezetének ezt a kiválasztását Isten a keresztyénség állandó tapasztalása szerint a Jézus Krisztusban a Szentlélek által viszi véghez. Attól fogva, hogy a Szentlélek kitöltetett, van egyház az Újszövetség szerint és a Szentlélek építi állandóan az egyházat. A Szentléleknek a műve pedig a hit ébresztése és munkálása, azért használhatja az Augustana német szövege a congregatio sanctorum aequivalense gyanánt a (Gemeinschaft der Gläubigen) kifejezést, — ami viszont ismét Luther értelmezéséhez vezet bennünket. A Szentlélek ezen munkája által jutunk közösségbe Krisztussal, hitünkben leszünk részeseivé a Krisztus által szerzett bűnváltásnak. Ezért nevezi az Újszövetség az egyházat a Krisztus testének. Nem részletezhetjük ezt. Így is nyilvánvaló, hogy amikor az Augustana Luther új értelmezésének a nyomán az egyház tagjaiként a szenteket» jelöli meg, ezzel visszavezet az Újszövetséghez.

Csak röviden utalhatunk még a másik fontos mozzanatra is. A communio sanctorum fogalmának új, mély értelmezése Luthernál egyúttal az egyház közösség-jellegének a kimélyítését is jelenti.²⁵ Az, hogy az egyház congregatio, Luthernál nem elvont elv, hanem élő valóság. Ahogyan testünknek a tagjai életfunkcióikban egymást feltételezik, úgy van ez az egyháznak, a Krisztus testének a tagjai közt

²³ Fil. 3, 20.

²⁴ V. ö. Holl, id. h. 289. k. lpk.

²⁵ V. ö. Althaus, id. h. 55. k. lpk.

is. Az így Jétrejyő közösség elsősorban szeretet-közösség és pedig szeretetben jegymásnak segítő közösség. «Ha egy tag szenved, minden tagok egyetembe bankádnak; ha egy tag tisztességgel illetetik, egyetembe örülnek minden tagok.» És: «Egymás terhét hordozzátok és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét.»²⁶ Az írásnak ezen szavai Luther-nál élénk visszhangra kelnek. És pedig a visszhangjuk nem csupán a felebaráti szeretet hangoztatása vagy dicsérete, hanem megnyilvánul mindenekelőtt Luther gyakorlati eljárásában, különösen lelkipásztori tevékenységében.²⁷ Az a szeretet, amely a Krisztussal való közösség alapján támad a szívben, éppen azzal állja meg a próbát, hogy nemcsak ott mutatkozik, ahol az embernek belőle haszna van vagy legalább is nincs hátránya, hanem ott, ahol a világ kivetettjeiről és nyomorultjairól van szó, azokról, akikkel szemben a «józan belátás» megtagadja a közösséget amit a szenteken akarsz cselekedni, ne a halottakon vidd véghez, hanem az élőkön. Az élő szentek a te felebarátaid, a mezítelenek, az éhezők, a szomjúhozok, szegények, akiknek feleségük és családjuk van, akik gyalázatot szenvednek. Ezeket segíts, ezekre fordítsd munkádat, itt szólalj meg, hogy megoltalmazd őket, hogy köpenyeddel betakard és tisztességhez juttasd őket.»²⁸ A Krisztus egyházának jele a Krisztus keresztye. Ez a keresztye pedig nem a dicsőségnek a szimbóluma, hanem a megvettetése, a gyalázaté. A Krisztus testének a tagjai is kell, hogy viseljék ugyanezt a gyalázatot.²⁹ Közelebről ez azt jelenti, hogy le kell hajolnunk a bűnösökhöz, meg kell osztani velük a gyalázatot, hordoznunk kell az ő bűnük terhét. «Az még nem keresztyén, aki embertársát tanultsága, erénye, szentsége, vagy híressége miatt karolja fel (haszonlón cselekesznek a pogányok is és a mókairók...),

²⁶ I. Kor. 12, 26 és Gal. 6, 2.

²⁷ V. ö. Lulher híres levelét Spenlein Györgyhöz, Althaus, id. h. 43. lp., és *Walter*: Luther Márton ifjúkori vallásos fejlődése, Budapest, 1929., 30. k. lp.

²⁸ W. A. (Luther műveinek u. n. weimari kiadása) 10. III, 408, 1 kk.

²⁹ Luther feddi a keresztyénségnek azt a nemét, amely büszkélkedik méltóságával, vallásosságából tökélet kovácsol a földön való érvényesülés érdekében és fél minden a Krisztusért való szenvedéstől; v. ö. Althaus, id. h. 44. lp.

hanem az, aki a nyomorultat, a szegényt, a butát, a vétkest és a szerencsétlent szereti.³⁰⁾ Egymás bűneit el kell fedeznünk: Einer muss des anderen Schanddeckel sein — írja egy közmondásszerű szólásformával.³¹ Így születik meg és érvényesül a keresztyén életben Krisztus keresztségének a szerelme, az amor crucis.³² Ebben a Krisztusra irányuló szeretetben, amely a Krisztus kicsinyein»³³ gyakorolt irgalmas szeretetben nyilatkozik meg, teljesedik ki a *communio sanctorum* és ilyen közösségre gondol az Augustana is, amikor az egyház lényegét a *congregatio sanctorum*-ban jelöli meg.

Csak röviden utalhatunk arra, hogy az ilyen értelemben vett egyháznak az Ágostai Hitvallás szerint két sajátos vonása van: az egyik az evangéliom helyes, azaz meghamisítás nélküli tanítása, a másik a sakramentomoknak helyes, azaz rendelkezésük szerinti kiszolgáltatása. A Szentlélek az ige által «hívja, gyűjti, megvilágosítja és a Jézus Krisztusnál megtartja egy igaz hitben» az egyházat és annak minden tagját. «A hit hallásból vagy, a hallás pedig Isten igéje által» — írja Pál apostol.³⁴ Ezért az egyház első lényegalkotó sajátossága, hogy benne az Isten igéje tisztán hirdettetik. De nemcsak az evangéliom építi az egyházat, hanem a sakramentomok is: Egy Lélek által mi mindnyájan egy testté keresztelkedtünk meg» és A kenyér, amelyet megszegünk, avagy nem a Krisztus testével való közösülésünk-e?³⁵ Nem bocsátkozhatunk ennek a taglálásába. De mégis meg kell állapítanunk, hogy az Ágostai Hitvallásnak azon meghatározása, amely szerint az egyháznak két konstitutív tényezője a tiszta evangéliom hirdetése és a sakramentomoknak a rendelkezésüknek megfelelő kiszolgáltatása, összhangban van az Újszövetséggel. S hozzátehetjük ehhez azt is, hogy más lényegalkotó tényezőt az egyházra vonatkozóan az Újszövetség nem ismer.

³⁰ *Enders*: *Luthers Briefwechsel*, I, 8-1 k.

³¹ Picker id. h. 334. lp.

³² W. A. I, 365 k.: *Isle est amor crucis ex cruce natus, qui illuc sese Iransierit, non ubi iuvenil bonum quo fruatur, sed ubi bonum conférai malo el egeno.*

³³ V. ö. Mát. 25, 40 és 45.

³⁴ Róm. 10. 17.

³⁵ I. Kor. 12, 13 és 10, 16.

Éppen ezért az Ágostai Hitvallás tanítása az egyházzól leveti mindazt a salakot, amely az egyházfogalomra a megelőzőleg lefolyt évszázadok alatt reáakódott. Az egyháznak az Újszövetségből nyert elvi lényege áll itt előttünk, nem pedig az a törekvés, hogy egy meglévő állapotból következtetés útján nyert fogalmat utólag valami módon igazoljunk a lényegmeghatározás segítségével. így járnak el nevezetesen a kath. theologusok, de ugyanez a veszedelem fenyegeti a protestáns theologiai tudományosságot is, ha nem kizárólag az Újszövetség alapján keresi az egyház lényegét. Az Ágostai Hitvallásnak az adott korszakalkotó jelentőséget, hogy ily értelemben tért vissza az Újszövetséghez.

III.

Ismételen kifogásolták már az Ágostai Hitvallás egyházfogalmának azt a sajátosságát, amely szerint tisztára az egyház elvi lényegét tartja szem előtt. Már a Confutatio Pontificia is azzal érvelt ellene, hogy egyházfogalma nem felel meg a valóságnak, mivel az egy házban vannak jók és gonoszok egyaránt, — amire az Ágostai Hitvallás állítólag nincs tekintettel.³⁶ Ez az érvelés alig mondható kifogástalannak. Már az Augustana VIII. cikkelye hangsúlyozza, hogy az empirikus egyház tagjai közt ez életben számos képmutató és gonosz ember található. Melanchthon is tiltakozik az ellen Apológiájában, mintha az egyházat valami ci vitas Platonícának képzelné.³⁷ Az egyház közvetlenül érzékelhető és megtapasztalható valóság. Éppen ezért hiányzik az Ágostai Hitvallásból, az a megkülönböztetés, amelyben még manapság is sokan az evangélikus egyházfogalom lényegét keresik: a látható és láthatatlan egyház közti különbségtétel.³⁸

Mint említettük, Luther ugyan az egyházzól szóló fejtegetéseiben hangsúlyozta, hogy az egyház »láthatatlan« vagy szellemi valóság és ugyanezen álláspontot képviseli az

³⁶V. ö. Apol. Conf. [V. § 1 kk.

³⁷V. ö. Apol. Conf. IV, § 20.

³⁸ V. ö. ehhez Elért id. cikkét (Alig. evang.-luth. Kirchenglg., 1927., 44. szám).

Apologia is nagyon hangsúlyozottan. Ezen nem változtat az sem, hogy Luther egy alkalommal vita hevében az ellentét kiemelése céljából azt a tételt állította fel, hogy az egyház látható.³⁹ Senkinek sincs módjában a szíveket és veséket vizsgálni, ezért csak Isten tudja, hogy kik tartoznak az egyházhoz, de a mi emberi szemeink számára az egyház rejtve van. Mégis hiba volna ezt úgy érteni, hogy az egyház tisztára eszmei valóság vagy fogalom, amelynek a való élethez semmi köze sincs. Mert az egyház ugyan nem «külső dolgoknak és szertartásoknak a társulata», hanem legfőképpen «societas fidei et Spiritus Sancti in cordibus», — ahogyan magát Melanchthon az Apológiában kifejezi,⁴⁰ — azonban siet hozzátenni, hogy az egyháznak mégis vannak sajátos ismertető jegyei, amelyekről felismerhető. Ilyenként az evangéliomnak tiszta tanítását és a sakramentumok kiszolgáltatását jelöli meg.⁴¹ Nyilvánvaló, hogy az egyház ezen sajátos jegyek révén még nem válik «látható»-vá, azaz külsőleg körülhatárolt szervezetté, hanem megmarad annak a «geistliche innerliche Christenheit»-nek, amelyről Luther ismételtelen beszélt.⁴² Azonban ott, ahol az evangéliom tisztán hirdetik, ahol a sakramentumok rendelésük szerint szolgáltatnak ki, ahol ezen szolgálat körül hívők gyülekeznek, ott az egyház mégis felismerhető.

Az Ágostai Hitvallás ezen állásfoglalásával nem tagadja az egyházi szervezet szükségességét. Ezt már az a körülmény is mutatja, hogy külön szakaszban szól «az egyházi hatalomról».⁴³ Azonban az egyházi szervezet berendezkedései a «traditiones humanae seu ritus aut caerimoniae ab hominibus institutae»⁴⁴ fogalma alá veendőek. Tehát ezen berendezkedéseknek nincs vallásos jelentősége: nem lényegesek az üdvösség szempontjából. Nem mintha jelentéktelenek vagy akár csak mellékesek volnának, azonban nincs az egyháznak «isteni» rendelkezésen alapuló kizárólagos szervezete. Ilyenről az Újszövetség nem tud és amit a római egyház ilyennek értékel, nem igazolható az Újszövetséggel.

³⁹ V. ö. Walther, id. h. 32 k. lpk.

⁴⁰ Ápol. Conf. IV, § 5.

⁴¹ U. o.

⁴² V. ö. Wendl, id. h. 43. lp.

⁴³ Conf. Aug. XVIII.

⁴⁴ Conf. Aug. VII.

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy a lutheri és hozzátehetjük: újszövetségi értelemben vett «egyház» nem azonosítható azzal, amit ma láthatatlan egyház-nak szoktunk nevezni és ami mellé odaállítjuk mint ettől független valóságot a látható egyház-at. Luther és vele az Agostai Hitvallás nem ismer kétféle egyházat: azok az emberi berendezkedések, amelyekre szükség van, nem alkotják az egyházat, — hiszen akkor megszűnnék annak a spirituális jellege, — azonban ezeknek a formájában mégis az egyház jelentkezik. A kettőnek a viszonyára Luther szívesen alkalmazza a test és a lélek képét: a földi szervezetben úgy munkálkodik az egyház, mint a testben a lélek.⁴⁵ Viszont a látható és láthatatlan egyház közti különbségtételnek a tulajdonképeni értelme az, hogy a Krisztus teste tisztára eszmei, közelebből olyan valóság, amelynek tagjait egyedül a hitnek a közös jegye egyesíti egy fogalom alatt. Emellett a látható egyház külső emberi célszerűségi berendezkedés. Értelme a látható és láthatatlan egyház közti különbségtételnek igazában ott van, ahol az egyház tagjaiként a predesztináltak szerepelnek. Mivel a földi szervezetnek számos olyan tagja van, aki nem predesztinált, azért az egyház «láthatatlan», eszmei valósággá válik, amelytől a földi szervezet szigorúan elválasztandó. Ennek a szétválasztásnak a következménye azután, hogy a látható egyház a láthatatlan rovására jelentéktelenné lesz. Hiszen az utóbbi tisztára emberi akaratból létrejött, célszerűségi szempontok szerint szervezkedett szövetség, amelyet jogilag talán igen, de elvileg alig lehet megkülönböztetni egyéb társadalmi egyesületektől. Ahogyan valamely közjótékony-sági egyesület egy bizonyos cél alapján tömörült szövetség, úgy tömörül a látható egyház is bizonyos vallásos célok ápolása körül. Az is ezzel az elgondolással van összefüggésben, hogy az egyháznak mint valamely cél és szempont, hogy ne mondjam: érdek alapján tömörült szervezetnek a legtermészetesebb szervezkedési alapja a demokratikus elv, amely a közösséget létrejöttének módján, azaz alulról az egyes tagokból kiindulólag igyekezik felépíteni.⁴⁶

⁴⁵ V. ö. Walther id. h. 71. lp.

⁴⁶ Az egyház szervezetének ezen alapelvein való felépítése különösen jól megfigyelhető az angol nyelvű, nevezetesen amerikai keresz-

Annyi már ezen nagyon vázlatos rajzból is kitűnik, hogy a látható és láthatatlan egyház megkülönböztetése az Ágostai Hitvallás alapján nem fogadható el. Nem tagadható, hogy ez a megkülönböztetés első pillanatra nagyon szimpatikusnak mondható, mivel látszólag egy csapással megoldja az egyházfogalom nehézségeit. Közelebbi vizsgálatnál azonban kitűnik, hogy irányvonala mindjobban eltér az Újszövetségtől. Mert az Újszövetség sem tud semmit a látható és láthatatlan egyház közti különbségről. «Egy Lélek által mi mindnyájan egy testté keresztelkedtünk, akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadosok és mindnyájan egy ital által lettünk egy lélekké.»⁴⁷ Ez az egy test és egy lélek munkálkodik a korinthusi gyülekezetben, mint az egyháznak azon az egy földrajzi ponton való jelentkezésében. Súlyos tévedés volna azt gondolni, hogy az apostol így csak azért írhatott, mivel az apostoli kor viszonyainak egyszerű és ideális volta miatt akkor a látható egyházban még fel lehetett ismerni a Krisztus testét, de hogy ezt jelenleg az egyházban uralkodó viszonyok miatt már nem lehet megtenni. Mint már fentebb jeleztük, az Újszövetségnek és az adott esetben a korinthusi leveleknek a felületes tanulmányozása is hamarosan meggyőzhet arról, hogy az apostoli gyülekezetek viszonyai távolról sem voltak olyan ideálisak, mint azt általában gondolni szeretjük. És mégis Pál apostol ezzel a földi alakulattal kapcsolatban mer beszélni a Krisztus testéről. Hiszen az egyház élő organizmus, a szenteknek a közössége, láthatatlan és mégis megtapasztalható valóság, mert a Szentlélek állandóan építi. Ez az egyház jelentkezik mindenütt, ahol a hitnek közössége a tiszta evangéliom és a Krisztus rendelte sakramentumok körül egybegyűjti a hívőket, a szenteket. De éppen ezért az egyház nem is organizáció, amely egyszersmindenkorra készen állítatott

lyenségben. Az evangéliom és demokrácia összezavarásának és összekeverésének is itt van a hazája. Történetileg kimutatható, hogy ez a fejlődési vonal genetikusan összefüggésben van a kálvinizmussal. Nem véletlen az sem, hogy az Amerikai Egyesült Államok rendezték az egyházak külső jogviszonyait oly módon, hogy azok tisztán magánjogi társulatokat alkotnak. Ebben is a kálvini egyházfogalom egy végső elágazásával van dolgunk.

⁴⁷ I. Kor. 12, 13.

volna bele ebbe a földi világba egy bizonyos hierarchikus, a római pápában kicsúcsosodó szervezettel.

Az egyház a Krisztus teste; nem e világból való és mégis e világban van. Minden szervezet, amely egyház akar lenni, vagy inkább, amelyben a Lélek munkálkodik, magában hordja azt a célt, hogy mind tökéletesebben formálja ki a Krisztus testét, mutassa a Krisztus arcvonásait. Sohasem öltözik bele a Krisztusnak ezen teste teljesen valamely földi szervezetbe. Azért az egyház mindig hitnek a tárgya: Hiszek a Szentlélekben, egy közönséges keresztyén anvaszentegyházat.»

IV.

A fentebbi vizsgálódások során nyert eredmények világitásába kell állítani azt a kettős kérdésfeltevést is, amelyből kiindultunk. Mindenekelőtt néhány szóval ki kell térnünk arra a kérdésre, hogy mit tanulhatunk az Ágostai Hitvallásból az egyház szervezetére vonatkozólag.

Ha az egyház mint a szentek gyülekezete az az idegen valami ebben a világban, amelyről szóltunk, akkor ugyan ebben a világban lesz valósággá, azonban mégsem olvadhat fel teljesen valamely földi szervezetben, — mint ahogyan ezt a katolicizmus gondolja. Ebben az esetben az egyház «világ»-gá lett és megszűnt idegennek lenni ebben a világban. Éppen ezért a földi szervezet mindig csak alkalmas csatornája lehet ennek az idegen valaminek. Viszont a földi szervezetnek nem is lehet fontosabb, nagyobb feladata és jelentősége, mint az, hogy nyitva tartsa az egyháznak az útját, illetőleg, hogy ne vessen gátat a Léleknek az egyházhoz, a Krisztus testét építő munkájában. Aki a keresztyén egyház történetét vizsgálja nem annyira külső alakulásának, mint inkább a Lélek munkájának a szempontjából, az tudja, hogy az itt felállított követelmény nagyon sokat mond, magas követelmény, amelynek az egyházak a történelem folyamán távolról sem tudtak mindig megfelelni. Különben nem volna annyi szakadás és visszavonás az egyházban, sőt nyugodtan állíthatjuk, nem volna annyi szekta sem.

Azonban ezen egészen általános megállapításon túl

még néhány konkrét mozzanatot is ki kell emelnünk. Itt természetesen csak azokkal a mozzanatokkal foglalkozhatunk, amelyek a legfontosabbaknak látszanak, de nines módunkban mindenre kitérni.

Egyházi Alkotmányunk szerint (1. §) «a magyarországi ág. hitv. evang. keresztyén egyházat híveinek az összesége alkotja» és (13. §.) egyházunk kormányzatába minden önálló egyháztagnak joga van befolyjni. Ugyanakkor az E. A. ki-mondja, hogy minden önálló egyháztagnak kötelessége az egyház terheit aránylagosan viselni. Más szóval E. A.-unk szerint a magyarországi ev. egyházat ugyan híveinek össze-sége alkotja, kormányzatába azonban csak önálló, azaz az egyházi terhekhez hozzájáruló tagjai folyhatnak be. A gya-korlatban ez azt jelenti, hogy egyházunknak teljes jogú tagjai azok és csak azok, akik — egyházi adót fizetnek. Nyilván-való, hogy a földi szervezetbe foglalt egyháznak — nevez-hetjük ezt az empirikus egyháznak, — szüksége van valami lehetőleg könnyen kezelhető és világos kritériumra annak megállapítása érdekében, hogy kiknek lehet befolyásuk az egyház ügyeinek az intézésére. Bizonyos az is., hogy az adó-fizetés kánona talán a legegyszerűbb és mindenképen a legkényelmesebb. De kétségtelen az is_A hogy amikor így egyházunk tulajdonképeni tagjaivá az adófizetők lesznek, akadályt gördítünk a szentek gyülekezeté-nek minél tel-jesebb kiformalódása elé. Nem követünk el igazságtalan-ságot E. A.-unkkal szemben, nevezetesen annak gyakorlati keresztülvitelét tekintve, ha úgy ítélünk, hogy az említett rendelkezés azt a látszatot keltheti, mintha nálunk az egy-ház tulajdonképen az adófizetők-ből állana. Hogy ennek milyen súlyos következményei vannak az egyházi életre, hogy ez sokszor egyenesen megakasztja a Lélek munkáját a gyülekezetben, a gyülekezetnek a tulajdonképeni belső építését, azt tudja mindenkiⁱ aki az evangéliomi keresztyén-ség alapján kíséri figyelemmel egyházi életünket.

Szinte még végzetesebb következményei vannak egy-házi életünkben az E. A. azon sokszor és büszkén idézett alapelvének, amely szerint «az ágost. hitv. evang. egyház-ban minden hatalom az egyházközségből ered» (11 §). A zsinati atyák itt nem is a hazai egyházzól, mint konkrét alakulatról beszélnek, hanem az ágostai hitvallású evan-gélikus egyházzól, kifejezést adva annak a meggyőződésük-

nek. hogy a kimondott alapelv egyetemes érvényű mindenütt, ahol az Ágostai Hitvallás alapján álló egyház van. Arról már nem szólhatunk részletesebben, hogy itt is, mint a fentebb említett, az egyházközségi tagság jogi kritériumára vonatkozó alapelvben is az evangéliomnak és a demokráciának végzetes összetévesztéséről és összezavarásáról van szó. Csak arra utalunk, hogy E. A.-unk ezen híres alapelve egy nagyon primitív, de annál súlyosabb hibát foglal magában. A zsinati atyák röviden szólva összetévesztették a gyülekezetet — azaz a tulajdonkepeni értelemben vett egyháznak egy bizonyos földrajzi ponton található vetületét — az egyházközséggel, azaz az egyházi szervezetnek egy bizonyos földrajzi ponthoz kötött szervével. Másképen ez azt jelenti: az adófizetés kritériuma alapján létrejött egyházközségnek, mint egyházi jogi alakulatnak az E. A. azon jogokat tulajdonítja, amelyek az Újszövetség és vele együtt az Ágostai Hitvallás szerint is lényegileg csak a gyülekezetet, mint az újszövetségi *εκκλησία* -t illetik meg. Ez a gyülekezet, mint a congregatio sanctorum hordozója sem tehet jogok forrása és alapja, amennyiben egyes tagok összetételéből áll, hanem csak annyiban, amennyiben azt a Lélek építette egy testté, t. i. a Krisztus testévé. Nyilvánvaló tehát, hogy amennyiben egyházunk az Ágostai Hitvallás értelmében arra törekszik, hogy utat nyisson a congregatio sanctorum kiformalódásának, úgy — ha itt jogokról lehet beszélni, — azok nem alulról és éppen nem az egyesekből összetevődött közületből származnak, hanem felülről az egyház fejétől. A Krisztus a Lélek által áthatja az egyházat és annak egy földrajzi ponton levő konkrét kiformalódását, a gyülekezetet. Mint a Lélek hordozójának vannak a gyülekezetnek jogai, kell, hogy keresse azon jogi formákat is, amelyek a gyülekezet szervezetének és életmegnyilvánulásainak a rendjét szabályozzák. Csak egészen röviden utalhatunk arra is, hogy ezen tényeknek a világában sokkal mélyebb jelentőséget nyer a gyülekezeti lelkészi hivatal: az nem tisztára a gyülekezet hatalmának az exponense, mint jelenlegi E. A.-unkban, hanem az ige hirdetésére és ily módon a gyülekezet építésére rendelt szolgálat, amely elhivatásának tulajdonkepeni eredetét nem a gyülekezet akaratában, hanem a Krisztusban bírja.

Magyar evangélikus egyházunk évek óta dolgozik az

Egyházi Alkotmány reformján. Úgy érezzük, hogy az Ágostai Hitvallás jubileumi esztendejében mindezeket meg kell fontolnunk. Mert ha egyházunk jogosan akarja viselni az «ágostai hitvallású evangélikus nevet, úgy a zsinat törvényalkotó munkájában is fokozott mértékben kell ráeszmélnie az egyház lényegére és éppen az Ágostai Hitvallás világotvilágításában kell keresnie az utakat és módokat, hogyan lehetne az egyház ezen sajátos jellegének minél nagyobb mértékben érvényt szerezni a gyakorlati életben.

V.

Az elmondottak után nem szükséges részletesebben szólnunk arról, hogy milyen helyet követel magának az Ágostai Hitvallás napjaink azon munkájában, amely a keresztyénség egységének a helyreállítására irányul. Nincs szükség hosszas fejtegetésekre abban a tekintetben sem, hogy megcáfoljuk azt a beállítást, mintha az Ágostai Hitvallás tette volna véglegessé a nyugati egyház kettészakadását. Mindenki, aki csak valamennyire tájékozódik az 1530.4 augsburgi birodalmi gyűlésen folytatott tárgyalások felől, hamarosan rájöhethet arra, hogy a hitvallás szerzőinek és aláíróinak az ajkán nem volt frázis vagy hamisság, amikor a hitvallás előszavában hangsúlyozták a békülékenységüket és a készségüket, hogy mindent megtesznek a keresztyén egyház egységének a megóvása érdekében. Ennek felel meg az is, amit az Ágostai Hitvallás az egyházzal tanít. Mert amikor a hitvallók minden igyekezettel törekednek annak a megvilágítására, mi a keresztyén egyház lényege az Újszövetség szerint, akkor éppen nem valami partikuláris érdeket szolgálnak, hanem azt emelik ki, ami az egész keresztyénség összetartó alapját, közös forrását és egységes fundamentumát teszi. A partikuláris érdekek szolgálata nem a hitvallók részén volt, hanem azoknak a részén, akik nem voltak hajlandók az Újszövetség alapjára helyezkedni és ezzel megtagadták az egész keresztyénség egységes fundamentoniát. A keresztyénség egységének a tulajdonképeni ellenségei azok voltak, akik a történetileg kialakult helyzetet minden az emberi bűnből származó gyarlóságával együtt feltétlenül igazolni akarták,

így isteni jog szerint levőnek tekintették és éppen ezért nem is voltak hajlandók a lelkiismeret szavát és gyötrődését meghallani, amikor ezt a történeti esetlegességgel kialakult, bűnnel beszennyezett jelent az Isten ígétének az ítélete alá állította. Hogy ez a helyzet így alakult, azt legjobban a hitvallók fájlalták: talán senki sem érezte ennek a terhét oly súlyosan, mint maga Luther Márton. De Isten előtti felelősségük tudatában a hitvallók más utat nem választhattak.

Ebből világlik ki egyúttal az Ágostai Hitvallás ökumenikus jelentősége is. Ez a hitvallás mindenütt az Újszövetség ígését, a tiszta evangéliumot akarja megszólaltatni. S hogy ez a törekvés nem volt eredménytelen, azt a fentebbiek során éppen egyik leglényegesebb pontnak, az egyházzól szóló tanításnak a tekintetében láttuk. Nyilvánvaló, hogy a keresztyénség egységére irányuló törekvések csak akkor lehetnek eredményesek, ha az egyházakban megvan a hajlandóság, hogy fokozott mértékben eszméljenek rá az Újszövetségre és ennek a világitásába állítsák tanításukat, berendezéseiket és összes életmegtámasztásaikat. Ebben a tekintetben az Ágostai Hitvallás nagy és értékes szolgálatokat tehet, éppen mint az a hitvallás, amely minden törekvésével az egész keresztyénségnek az Új szövetségben gyökerező közös tartalmát akarja megszólaltatni.

Ha mindezen végigtekintünk, akkor kezd az egyház igazi, megtisztult méltósága kibontakozni előttünk. Akkor megértjük Luther Márton énekét is az egyházzól:

Sie ist mir lieb, die werte Magd,
 Und kann ihr nicht vergessen.
 Lob, Ehr und Zucht von ihr man sagt,
 Sie hat mein Herz besessen.
 Ich bin ihr hold,
 Und wenn ich sollt
 Gross Unglück hau,
 Da liegt nichts an:
 Sie will mich dess ergötzen
 Mit ihrer Lieb und Treu an mir,
 Die sie zu mir will setzen
 Und tun all mein Begier.

Az Ágostai Hitvallás egyháza és a misszió.

ÍRTA

Dr. báró PODMANICZKY PÁL.

Az Ágostai Hitvallás egyháza és a misszió.

Graul, a missziói tudomány nagyérdemű úttörője és mélyen szántó művelője mondta, hogy a misszió az egyház tükörképe. Kétségtelenül igaza van. S ha most hálatelt szívvel állunk meg az Ágostai Hitvallás 100 éves fordulóján, hálánkat, örömünket mélyebbé teheti az Ágostai Hitvallás egyházának az a tükörképe, amely a misszió múltjában és jelenében tükröződik. Sőt gyökeret fog venni bennünk az a meggyőződés, hogy a misszió a mi egyházunknak is olyan megnyilvánulása, amelyről való tudomásvétel nélkül egyházunkról való képünk nem lesz teljes, nem lesz igaz.

I

Ha a múlt felé fordulunk s tekintetünk elhatol a reformáció koráig, olyan megállapítást kell tennünk, amely paradoxonként hangzik. Egyrészt ugyanis meg kell állapítanunk azt, hogy a misszió mint akarat és tett sehohsem jelentkezik a reformáció korában, másrészt azonban megállapíthatjuk azt is, hogy a missziói akarat és tett minden előfeltétele megtalálható Luthernél, aki e tekintetben is mint a reformátor kora és reformátor-társai fölé emelkedik. S ez az utóbbi megállapításunk egyáltalában nem értendő csak épen nagy általánosságban, mintha ezek az előfeltételek csak annyiban volnának Luthernél megtalálhatók, amennyiben az evangéliumot a maga tisztaságában megragadta. Hollnak, aki különben is olyan mélyen vilá-

gított bele Luther gondolatvilágába, köszönhetjük annak a megmutatását, hogy Luther a misszió szükségességének, céljának és eszközeinek világos megismerésével a maga részéről elvezette egyházát közvetlenül a missziói cselekedet küszöbéhez.¹

Tévednek tehát azok — így Warneck is a maga missziótörténetében,² — akik azt állítják, hogy a reformáció kora azért maradt a misszió tekintetében meddő, meri Luther is azt tartotta, hogy az evangélium már az apostolok idejében hirdettetett a világ minden népének s különben is küszöbön áll — 1558-ra várta volna — az ítélet napja. Téves ez az állítás, mert az eschatologikus beállítottság tudvalevőleg — példák egész sora bizonyítja ezt egyáltalában nem fojtja el a missziói energiát, de téves azért is, mert Luther elvetette a scholastikának azt a tételét, hogy az evangéliom már hirdettetett a világ minden népének s ennek cáfolataképpen az akkor fölfedezett Amerikára hivatkozott. Missziói tudata különben is olyan határozott volt, hogy ilyen béklyókat el nem tűrt volna. Szerinte az evangéliomnak előbb prédikáltatnia kell minden népeknek s csak azután következhetik el az ítélet napja. Az evangéliom illetén hirdetése egyenes következménye egyházfogalmának. Az egyház számára az ige által bensőleg megragadottaknak, láthatatlan, szoros egységet alkotó közössége, amelynek feje az élő és ható Krisztus, aki ezt az egyházát nemcsak folyton folyvást tisztítja és megszenteli, hanem annak uralmát mind jobban és jobban ki is terjeszti. A láthatatlan egyházat építő ebben a munkásságában eszköze a látható egyház, amelyben az ige hirdettetik s ezen belül az egyes gyülekezet épen úgy, mint az egyes keresztyén. A hívő keresztyénnek az a kötelessége, hogy tevékeny részt vegyen Isten országa terjesztésében, itthon, a keresztyénségben beilleszkedik a gyülekezeti élet rendjébe, odakünn a pogány világban azonban minden korlátozás nélkül érvényesül. A misszió tehát nemcsak szerves alkotórésze Luther egyházfogalmának, hanem egyenest annak középpontjából sugárzik ki.

¹ Karl Holl: Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte. III. kötet, 234. s köv. o.

² Gustav Warneck: Abriss einer Geschichte der protestantischen Missionen. 10. kiadás, 15. o.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy Luther megtalálta a kapcsolatot a misszió tényleges feladataival. Világosan látta a keresztyénségnek a törökséggel szemben való kötelességét. Szemére veti a pápának, hogy keresztes háborút hirdet a török ellen, ahelyett, hogy az evangéliomot hirdettetének. Tudatában van annak, hogy a missziói munka elengedhetetlen előfeltétele annak a népnek és vallásnak ismerete, amelynek az evangéliomot hirdetni szándékozunk s ezért őszinte, eleven érdeklődéssel foglalkozik a törökséggel, az izlámmal szembeforduló missziói apologetikával és polemikával, sőt egy időben az a gondolat is foglalkoztatja, hogy lefordítja s közzéteszi akóránt, majd pedig, amikor erre nem tud időt keríteni, útját egyengetni annak, hogy megjelenhessék Bibliander koránfordítása.³ Hasonlóképen kezdettől fogva foglalkoztatja a zsidóság is. Az a reménysége, hogy a zsidóság is kiszabadul a maga babilóniai fogságából, idővel veszít ugyan elevenességéből s a zsidósággal szemben való magatartását a későbbi években a csalódás és a keserűség kizökkenti eredeti jellegéből, azonban utolsó prédikációjában is határozottan rámutat a keresztyénségnek Izraellel szemben való missziói kötelezettségére.⁴ S szembenézve a mohamedán- és a zsidó-misszió feladatával, a módszer, a gyakorlat problémáival is foglalkozik s olyan útmutatásokat ad a missziói munkának, amelyeket annak, ha az evangéliom alapján áll, ma is követnie kell.

Könnyű a felelet arra a kérdésre, hogy ez a missziói válláló készség miért nem érett missziói vállalkozássá. Az ev. egyház előtt el volt zárva a nyugatra, tengerentúlra vivő út. A Weiser- és Fugger-cégek csak az alatt a föltétel alatt kaptak zálogba délamerikai gyarmatokat, hogy azokon csak spanyolokat és katolikusokat foglalkoztatnak. Dél és kelet felé elzárta az utat a keresztyénség és az izlám között húzódó harc vonal, amely legfőljebb csak ideig-óráig tartó fegyverszünetet ismert. A keresztyénség és a

³ Hermann Barge: Der Dominikanermönch Ricoldus und seine Missionsreise nach dem Orient. Allgemeine Missions-Zeitschrift 191(i). 27. o. Továbbá u. o. 79. s köv. o.: Hermann Barge: Luthers Stellung zum Islam und seine Übersetzung der Confutatio des Ricoldus.

⁴ Otto von Harling: Luther und die Juden. Saal auf Hoffnung. 1917. 106. s köv. o.

zsidóság között való viszony sem volt még olyan, hogy annak talaján missziói tevékenység indulhatott volna meg. S végül — noha ezt első helyen is említhettük volna — vegyük tekintetbe, hogy a reformáció korának evangélikus egyháza még akkor sem léphetett volna ki a misszió munkaterére, ha a kapuk tárva lettek volna előtte. Az új helyzet minden erejét lekötötte. Egyik kezével az egyházi élet új épületét kellett fölépítenie, másik kezével a vallásszabadságért való nehéz harcot kellett vívnia. Arról nem is szólva, hogy a pap, a szerzetes nem lévén immár az egyetlen életesmény, az ifjúság beállt a boltba, műhelybe, ahonnan jómód, becsület intett feléje s az egyetemek elnéptelenedtek. Példa reá Wittenberg is. 1520-ban 579 az immatriculatiók száma, 1526-ban pedig — fokozatos fogyás eredményeképen — már csak 76.

A reformáció százada után még egy teljes évszázadnak kellett elmúlnia, míg Luther egyháza elindulhatott a maga bizonyágtételével ki a nemkeresztyén világba. Tartóztatta nemcsak az itthoni helyzet nehéz volta — tudjuk, hogy ez a század egyebek közt a harminc éves háború százada, — hanem az epigonok korának homályos látása és bátortalansága is. E kor számára a misszió gondolata csak épen a «cuius regio, eius religio» formájában hozzáférhető. Ide tartoznak az olyan, a kezdet kezdetén megakadt kísérletek, mint Wasa Gusztáv, aki a lappokhoz igyekszik eljuttatni az evangéliumot, vagy János Móric Naussau-Siegen hercegéé, aki mint Hollandia brazíliai gyarmatának kormányzója az ottani indiánusok között indít missziói munkát. Ez azonban még nem Luther missziói tudatának érvényesülése. Ennek eleven paraszát eltakarták a kor hamvukba hullt zsarátnokai. Egy-egy lángnyelv mégis fői-fölcsap és jelzi, hogy Luther nem hiába látta meg a keresztyénség misszióra való elhivatottságát. Érdekes, hogy az első határozott hang Wittenberg felől hallatszik, ahol Meisner Baltázár, a theologia professzora az egyház elesettsége egyik okaként állapítja meg előadásában, hogy nem végez missziói munkát a pogányok, törökök és zsidók között. Igaz, ezt az ellenfél is szemünkre veti. Belarmin, az ellenreformáció nagytekintélyű theologusa teszi szóvá, hogy «a lutheránusok egyháza még nem kelt át a tengeren, még nem lépett Ázsia, Afrika, Egyiptom és Gö-

rögorszag földjére.) Mögötte egy egész kórus hangoztatja ezt a vádat. Theologusaink — így Eckard Henrik altenburgi generális szuperintendens és Müller János, a hamburgi Szent Péter-templom lelkésze — az orthodoxia teljes, nehézkés fegyverzetében vonulnak föl ellene s noha vádját a tények erejével nem tudták megcáfolni, annyi hasznuk mégis volt a mérkőzésből, hogy végiggondolták a misszió problémáját. A tények különben most már nem sokáig váratlak magukra. A Lübeckből való Heiling Péter otthon, majd Párizsban, Grotius Hugó részéről nyert indítások hatása alatt 1634-ben két évi egyiptomi előkészület után Abessziniába ment azzal a célkitűzéssel, hogy az evangélium hirdetése által megelevenítse az abesszíniai keresztyén egyházat. Munkássága némi sikert ért el, az Újtestamentumot lefordította amhari nyelvre, két évtizednyi munkálkodás után azonban vértanú-halált halt s nem akadván senki, aki munkáját folytatta volna, annak minden eredménye semmivé lett. A minden tiszteletet érdemlő kísérlet különben is csak egyéni vállalkozás volt és nem a missziói tudatra ébredt egyház ténye. Inkább minősíthető az egyház missziói megmozdulásának az a kísérlet, amely Svédországból indult ki s amely megelőzi azokat a református részről való missziói megmozdulásokat, amelyeknek eddig a misszió történései kizárólagos elsőbbséget tulajdonítottak.⁵ 1643-ban ugyanis, három évvel előbb, mint a puritán Eliot János, majd Mayhew Tamás megkezdték hamar fölvirágzó munkájukat az indiánusok között, Amerikába érkezett s a Delavare folyó mentén keletkezett svéd gyarmat területén megkezdte az evangéliom hirdetését Campanius János svéd evangélikus lelkész. Igaz, ennek a missziói vállalkozásnak a gyökerei is a «cuius regio, eius religio» elvébe fogódnak, de ezt a munkát a svéd egyház egyházi élete szerves alkotórészének tekintette. A skarai egyházmegyéhez tartozott a missziói terület és Skara püspöke, Svedberg Jasper még 1732-ben is Amerika püspökének is nevezi magát egy könyv címlapján, amely különben az amerikai svéd diasporáról és misszióról szól. Érdemes a megemlítésre, hogy ennek a misszióknak említett megalapítója, Campanius lefordította területe indiánusai nyelvére Luther kis kátéját is.

⁵ G. W. Lindberg: De svenska missionerna. Uppsala. 14. o.

A kis káté ebben a fordításban tette meg az első lépést ki a pogány világba. Bármily tiszteletet parancsoló is azonban ez a svéd kezdeményezés, mégis csak elszigetelt jelenség volt, nem pedig az egyház egyetemességének megnyilatkozása. Végül is meg kellett szólalnia annak a hangnak, amely az egyházat a maga egyetemességében figyelmeztette missziói kötelezettségére. Isten az osztrák származású báró Weltz Jusztiniánt hívta el erre a prófétai tisztre. Weltz 1664-től fogva megjelent három nagyjelentőségű iratában mindenekelőtt az orthodoxia korának a missziói kötelezettséget tagadó érveit cáfolja meg, majd pedig olyan indoklását adja a missziói parancsnak s olyan világos kifejtését a missziói munka alapelveinek, hogy fejtegetései három évszázad folyamán sem veszítették el érvényességüket. Ha van is egyéniségében néhány vonása a rajongásnak, ez semmiképp sem fojthatja el azt a kényszerítő erővel megszólaló ténymegállapítást, hogy Luther után ő a missziói kötelezettség első prófétája egyházunkban, akinek izzó lelkesedéstől hevített szavaiban a reformátor lelke szólal meg. S Weltz nem elégedett meg a pusztá szóval. Tettre váltotta szavát a saját életében: lemondott bárói rangjáról, vagyónával missziói alapítványt létesített s mint misszionárius Hollandus-Guyanába ment, ahol 1668-ban vértanú-halált halt. Vérrel megpecsételt szava azonban egyelőre még csak pusztában elhangzó szó maradt. Halála után körülbelül két évtizeddel egy újabb prófétája támadt a missziói gondolatnak, aki ha a lelkesedés tüze tekintetében nem is, a látókör szélessége tekintetében feltétlenül túlszárnyalta s akinek megadatott, hogy meglássa a misszió földterengő korszakának első sugarait. A misszióknak ez az úttörője nem kisebb ember, mint a nagy gondolkodó Leibniz. Őt a missziói feladatnak nagyvonalúsága ragadja meg, amikor figyelme ráterelődik Kínára s tekintetét erre a feladatra szegezve teljes részletességgel dolgozza ki a misszió munkatervét. Ezen a terven első sorban természetesen a tudós keze nyoma látszik meg. Jellemző reá, hogy éppen ezért Leibniz a misszió célkitűzését beletartozónak ítélte az általa 1700-ban alapított berlini akadémia programjába. Misz-

⁶ J. L. Frohnmeyer: Freiherr von Leibniz und die Mission. Evangelisches Missions-Magazin. 1917. 418. s köv. o.

sziói tervének igyekezett megnyerni e világ hatalmasait is, így Nagy Péter cárt is, de terve megvalósulásához akkor jutott közelebb, amikor érintkezésbe került a pietizmus nagy vezérférfiával, Franckével. Éles szeme azonnal meglátta, hogy a pietizmus megvetett, kigúnyolt mozgalmában hatalmas missziói energiák szunnyadoznak. S nem csalódott. Ép az ő missziói törekvései irányították rá Francke figyelmét a misszióra s még megérhette, hogy az első pielistá misszionáriusok útra kelhettek s megkezdhették munkájukat.

A XVIII. század meghozta Luther missziói programjának diadalát. India evangélikusai ma is évről-évre megünneplik július 9-ikét, mert 1706-ban ezen a napon szállt partra Indiában Ziegenbalg Bartolomeusz és társa Plütschau Henrik, a két pietista misszionárius, Francke neveltje. Már maga ez az indiai egyházi életből kiragadott adat is határozottan jelzi, hogy átléptük a misszió történet egy új korszakának küszöbét. Ziegenbalg és Plütschau ugyan még mindig mint a «cuius regio, eius religio» elve alapján álló felsőbbség — a dán király — küldöttei lépnek India földjére, munkájuk mögé azonban odasorakozik a német evangélikusságnak a pietizmus által megragadott tábora s olyan egyháznak vetik meg az alapját, amely partraszállásuk napját ma is hálaadással üli meg mert ma is él és növekedik. Íme, az egyéni kezdeményezések, a néhány év, néhány emberöltő után összeomló kísérletek után elkövetkezett az evangéliom győzedelmes előrehaladásának kora! Ha azonban a Luthertől kiinduló missziói indításokat követjük, lehetetlen kikerülnünk a XVIII. század egyház- és missziótörténetének gróf Zinzendorf Miklóshoz és Herrnhuthoz simuló hullámát, amely a földönfutóvá lett cseh-morva atyafiakból külön egyházi alakulatot hoz ugyan létre, de Francke személyén keresztül egyenes vonalban Lutherre mutat vissza s végül is az ágostai hitvallás alapjára helyezkedik. Lehet Zinzendorf egyéniségében, sőt missziói célkitűzésében és módszerében több olyan vonás, amely tiltakozásra késztet bennünket, az ezek ellenére is világosan kidomborodó alapstruktúra és az ebből fakadó, amazokat rendre levetkőző fejlődés azonban azt bizonyítja, hogy Herrnhut missziói munkája Luther missziói tudatában gyökerezik. Bámulatos Zinzendorf és gyü-

lekezete missziói vállalkozásának szinte az egész földkerekséget átfogó merészsége. Egymásután indulnak ki Herrnhutból az evangéliom követői Amerika néger rabszolgáihoz és indiánusaihoz, Grönland eszkimóihoz — ahol a norvég Egedé János mellé állnak segítőtársakul — és a lappokhoz, a szamojédekhez és Dél-Afrikába, Ceylon szigetére és Algírba, Konstantinápolyba és Kínába, Perzsiába és Abessziniába, Egyiptomba és Indiába. Az 1732 és 1760 közé eső években 28 munkaterületen indul meg az evangéliom hirdetése. A pietizmus fölszántotta területen megindult fejlődés azonban nem bontakozhatott ki a maga teljességében. Jött a racionalizmus, amelynek nem volt mondanivalója a nem-keresztyén világ számára. Ziegenbalg öröke pl. egykét emberöltő alatt egy állomássá sorvad s 1824-ben már e fölött is megkondítják a halálharangot. De a fáklyának a felvilágosodás (!) kezében való ez a kialvása már azokba az évtizedekbe esik, amikor más kezekben már régi lángjával lobban föl az evangéliom szövétneke.

A XIX. század eleje a lelki megújulás kora. A Napoleon által porig alázott Németországban, az álmukból ocsúdó északi népek között, a felvilágosodás tespedtségéből ébredező Angliában mindenfelé új élet zsendül. Az új élet egyik kétségtelen jele a missziói felelősségérzet fölébredése. Eleinte olyan szervek alakulnak, amelyeknek felekezeti jellege nem domborodik ki. Ilyen pl. a bázeli (1815), a berlini (1824), a rajnai (1828) missziói társaság. 1836-ban azonban két olyan társulat keletkezik, amelyek már határozottan lutheri jellegűek. Az egyik a katolikus papból evangélikus lelkipásztorrá lett Gossner társulata Berlinban, a másik a később Lipcsébe átköltözött drezdai misszió. Ez az utóbbi átveszi és hamarosan felvirágoztatja a Ziegenbalg alapította tamul-missziót. 1849 a születési éve a legegényibb missziói alakulatok egyikének, a Harms Lajos alapította hermannsburgi missziónak. Néhány évtizednyi szünet után keletkeznek a schleswig-holsteini (1876) és neuendettelsauai (1886) társulatok. Ezekben az évtizedekben alkotják meg az észak evangélikus egyházai, a svéd, a dán, a norvég és finn egyházak a maguk különböző missziói szerveit. Nem maradnak el Amerikában ezekben az évtizedekben a bevándorlás következtében rohamos növekedésnek indult egyházai sem. Az evangélikus